

Skriv en sammenhengende tekst om industrisamfunnet, miljø- ødeleggelse og politikk.

Du kan selv bestemme omfanget og disponere rekkefølgen av punktene, men i besvarelsen din **skal** du vise din historie- og filosofifaglige kompetanse ved å

- forklare kort den historiske framveksten av industrisamfunnet og gjøre rede for grunnleggende trekk ved denne moderne samfunnsformen
- velge ut noen sentrale konsekvenser kapitalismen og industrisamfunnet har hatt for samfunn og individ, og drøfte om disse er positive eller negative. I drøftingen må du bruke liberalistisk og marxistisk teori
- ta stilling til om det finnes en ideologi / en politikk som er bedre egnet enn andre til å løse de økonomiske og miljømessige problemene det globale samfunnet står overfor, og begrunne svaret

I teksten din **kan** du trekke inn andre punkter som du mener er relevante og interessante, og som gir deg muligheter til å trekke inn mer av historie- og filosofifaglige kompetansen din. Du kan velge blant punktene under eller bruke dine egne.

- økonomisk vekst som løsning på alle problemer
- industrisamfunnet - framskritt, fremmedgjøring, fragmentering?
- vekst og velferd
- frie individer eller forbruksslaver
- selvrealisering, egoisme
- globale utfordringer, solidaritet
- stor eller liten stat, nattvekterstat eller planøkonomi?

INDUSTRIALISERINGENS VEISKILLE

Få omveltninger har vært mer utslagsgivende for mennesket og dets omgivelser enn den industrielle revolusjon. Historien om den omfattende industrialiseringen, som begynte med en spinnevev i 1700-tallets Storbritannia, har endret måten vi lever på og de mulighetene vi har.

Denne oppgaven tar utgangspunkt i kreftene som ble sluppet løs av industrialiseringen.

Intensjonen er å kartlegge de mest sentrale konsekvensene, og videre sette dem i kontekst med

Gull NM hifi 2015 - Jacob Schram, Blindern vgs

den moderne verden slik vi opplever den i dag. Hvilke spor satte den industrielle revolusjon i menneske og dets omgivelser?

Opplysningsprosjektet redefinerte menneskets ambisjoner. En tørste etter selv å stake ut kursen for seg og omgivelsene sine vokste, særlig i Europa, i takt med at idealene om sannhet, metode og vitenskap slik vi kjenner dem i dag begynte å ta form. Under parolen om *fremskrittet* fikk man nye forventninger til teknologi, som et verktøy menneskene kunne bruke til å sprengre grenser. Men selv om tenkere som Descartes og Bacon skriblet opp linjene for en ny, modernisert verden, var det oppfinnere og markedsaktører som Hargreaves og Watt som på sett og vis innvilget dem. Da de oppfant henholdsvis “Spinning Jenny” og dampmaskinen, lød startskuddet til det som kom til å bli en av de aller mest omfattende omveltningene i menneskehetens historie: Den industrielle revolusjon.

Mange ulike faktorer både muliggjorde og framprovoserte denne plutselige industrialiseringen i storskala. Befolkningsveksten i Storbritannia, revolusjonens fødested, nådde nye høyder i perioden mellom 1750 og 1850; et raskt økende behov for produkter betydde et like raskt økende behov for produksjon, og slik “tvang” markedet frem nye teknologiske løsninger. Vest-Europas ekspansjon mot nye kontinenter, og videre de fordelene denne imperialismen kunne høste i form av et mangedoblet marked, var en annen drivkraft. Dette hadde ikke vært mulig uten navigasjon og skipsteknologi.

Oppblomstringen av det kapitalistiske industrisamfunnet under revolusjonen kom til å sette dype spor i historien – samfunnsøkonomisk, i form av industri og produksjon, men også i forhold til mennesket. Når man skal kartlegge de sentrale konsekvensene av denne kapitalismen, innebærer det nemlig ikke bare konkrete og materielle endringer, men også en åndelig og symbolsk forvandling: Menneskets tankesett, i form av ideologi, og selvforståelse, i form av de mulighetene samt forpliktelsene vi har ovenfor våre omgivelser, kom til å endre seg for alltid under industrialiseringen på 17- og 1800-tallet.

Den første politiske vekkelsen under industrialiseringen som kom til å prege vår moderne verden, var den klassiske liberalismen. Misnøye med det hierarkiske og autoritære føydalsamfunnet førte til at filosofer som John Locke begynte å argumentere for å nedbygge staten – mot en såkalt nattvekterstat – som en forutsetning for individets frihet. Mens Lockes ønske i all hovedsak var et produkt av sosiale forhold i forkant av industrialiseringen, er det kanskje mer aktuelt å trekke frem den skotske filosofen og økonomen Adam Smith, som på

Gull NM hifi 2015 - Jacob Schram, Blindern vgs

sin side fokuserte på økonomiske forhold i industrialiseringens kontekst. I det betydningsfulle verket *Wealth of Nations*¹ av 1776, argumenterte han for at økonomisk vekst var betinget av at staten førte en ikke-innblandingslinje, og lot det han kalte “den usynlige hånd” styre gjennom frie markedskrefter². Dette ble etterhvert også den faktiske politikken i Storbritannia og resten av Vest-Europa.

Markedsliberalismen var i seg selv en betydningsrik konsekvens av industrialiseringens forhold, men det sammenstøtet mellom ideologiske krefter som oppsto i kjølvannet av denne politikken var kanskje enda mer utslagsgivende og sentralt i historisk forstand. Kapitalismen førte til enorm vekst i de europeiske – og etter hvert også det amerikanske – samfunnet, men det kom til å vise seg at vekstens goder ble høstet på svært skjevfordelt vis. Selv om Smiths intensjon var at alle deler av samfunnets sjikt skulle nyte en økende velstand, var faktum et helt annet: En raskt voksende arbeiderklasse i byene delte en stadig mindre del av velstanden, og levde i ekstrem fattigdom. Den prøyssiske filosofen Karl Marx ble på 1800-tallet mannen som konkretiserte denne problematikken i sin omfattende samfunnsanalyse. Marx hevdet at Smiths idealisering av privat eiendomsrett var feilslått i den forstand at den førte til alvorlige, sosioøkonomiske ujevnheter. Slik han så det var arbeiderklassen blitt et redskap i hendene på en ny herskerklasse – kapitaleierne – og ble undertrykt av kapitalismens iboende hegemoniske tyranni. Sammen med Friederich Engels formulerte han i 1848 en revolusjonær strategi for proletariatet i verket *Det Kommunistiske Manifest*. Marxismen fikk etter hvert stor oppslutning i arbeidermiljøer, og det statiske forholdet mellom rik og fattig, mellom eier og arbeider, kom til å prege det 19. og 20. århundret.

Marx hevdet at “historien om alle samfunn inntil i dag er historien om klassekamp”³. Hvorvidt denne analysen stemmer kan diskuteres, men én ting er sikkert: Historien om klassekamp gjorde seg i alle fall gjeldende i tiden etter Marx. Økonomisk utbytting og sosial nød i århundret etter *Det Kommunistiske Manifest* ble utgitt, la grobunn for ideene og løsningene han her argumenterte for, og verden fikk en rekke kommunistiske revolusjoner. Særlig bolsjevikrevolusjonen i Russland anno 1917 tok Marx’ oppfordringer på alvor – om ikke litt for alvorlig.

¹ Populær forkortning av *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776).

² Stoltz, Gerhard: *Samfunnsøkonomi (utdrag)*, SNL, hentet i forberedelsesheftet.

³Ordtak.no (2001): *Karl Marx*. Hentet fra ordtak.no, URL:

<http://www.ordtak.no/index.php?fn=Karl&en=Marx> (08.04.15).

Gull NM hifi 2015 - Jacob Schram, Blindern vgs

Men Marx sa også en gang at “alle revolusjoner har hittil bare bevist én ting, nemlig at mye lar seg forandre, bare ikke mennesket”⁴. Her fikk han rett, dog muligens på en måte og i en sammenheng han hverken forutså eller ønsket. Sovjetunionens kollaps mot slutten av 1900-tallet sto igjen som en blodig ripe i lakken for marxismen, som for de aller fleste hadde vist seg å være utilstrekkelig og destruktiv. Dette innebar at liberalismen og dens idealer om frie markedskrefter har hevdet sin posisjon i verden i dag, og vist seg som den ideologien som best ivaretar menneskets behov, og lykkes best i etablering og økning av økonomisk velstand.

På den annen side går det an å peke på at dagens globaliserte, kapitalistiske verden fremdeles ivaretar og videreutvikler skjevfordeling og urettferdighet. I dag kontrollerer de 100 rikeste menneskene i verden større ressurser enn de 3,5 milliarder fattigste⁵. Noen spør seg om denne utviklingen i det hele tatt kan snu under kapitalismen. Samtidsøkonomen Thomas Piketty avslører i sin bok *Kapitalen i det 21. århundret* fra 2014 at forskjellene mellom veksten av inntekter og kapitalavkastning opplever en konstant økning; med andre ord øker gapet mellom kapitalister og lønnsarbeidere – eller Marx’ herskerklasse og proletariat om du vil. Videre er den samme klassekampen som ble født ut av industrialiseringen av mange, deriblant moderne sosiologer som Pierre Bourdieu, ansett som et av de mest gjennomsyrende fenomener – ikke bare for historien, men også for vår tid. Det er dermed mye som tyder på at det ikke ennå er mulig å kåre en absolutt vinner i kampen om tankene.

Splittelse og konflikt var naturlig nok ikke det eneste utslaget av den industrielle revolusjon. Enorme teknologiske fremskritt førte til en vitenskapelig ekspansjon uten sidestykke, som skjenket menneskeheten innsikt og muligheter man tidligere ikke engang kunne drømme om. I forlengelsen av dette er det fullt mulig å hevde at industrialiseringen beviste – ja, til og med på lang vei oppfylte – opplysningsprosjektets idealer.

En markant og uhyre aktuell konsekvens av fremskrittene på 17- og 1800-tallet, var det som på mange måter kan beskrives som en redefinering av menneskehetens selvforståelse og påvirkningskraft ovenfor naturen. Selv om det finnes klare unntak, kan det i et tendensperspektiv hevdes at mennesket før industrialiseringen levde på naturens premisser. For eksempel var betingelsene for reiser og handel på tvers av hav i første omgang lagt under naturens rådighet: Mennesket var avhengige av vindens retning og styrke, samt

⁴ Ordtak.no (2001): *Karl Marx*. Hentet fra ordtak.no, URL: [http://www.ordtak.no/index.php?fn=Karl&en=Marx\(08.04.15\)](http://www.ordtak.no/index.php?fn=Karl&en=Marx(08.04.15)).

⁵ Vetlesen, Arne Johan (2014): *Jobb Nummer Én*. Publisert i Klassekampen 18.03.14. Hentet fra forberedelseheftet.

Gull NM hifi 2015 - Jacob Schram, Blindern vgs

havstrømmenes mønstre, og både mål og hastighet ble i mange tilfeller definert av naturkreftene.

Men under den industrielle revolusjon oppfant mennesket metoder og redskaper – i denne sammenheng dampmaskinen – som flyttet makten over fra naturen til menneskeheten. Der mennesket før hadde vært maktesløs, fikk det i forlengelsen av teknologiske og økonomiske fremskritt en påvirkningskraft som på mange måter har eskalert. Da vi begynte å mestre naturen på nye områder, er det mye som tilsier at vi brukte dette fortrinnet til å løfte vår arts velferd forbi det absolutt nødvendige – og mot det destruktive.

Selv om menneskehetens underleggelse av naturen først ble fullt ut muliggjort under den industrielle revolusjon, har den fotfeste i et ønske og en forestilling som har røtter helt tilbake i Bibelen. Allerede i 1. Mosebok slår Gud fast at mennesket “skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen”⁶. Opplysningsfilosofen Francis Bacon dro på begynnelsen av 1600-tallet en parallell mellom naturen og kvinnen, hvorav begge skal beleires av mannen⁷. Og det var ikke før på midten av 1900-tallet at verdenssamfunnet begynte å ta drivhuseffekten og diverse andre klimautfordringer på alvor. Et plutselig behov for løsninger på den globale oppvarmings dommedagsprofeti blusset opp, og noen stiller spørsmål ved hvorvidt det i det hele tatt er realistisk å stoppe utviklingen før det er for sent. Den renommerte klimaforskeren Kevin Anderson slo i 2013 fast at for at vi skal lykkes med å holde oss innenfor FNs målsetning om å bremse temperaturforandringen, populært kalt “togradermålet”, hadde de velstående landene i verden måttet kutte utslippene med rundt 10%⁸. Det har altså ikke skjedd.

Hva må til for å bremse den globale oppvarmingen, og avvikle klimakrisa? Noen, deriblant den kanadiske forskeren og journalisten Naomi Klein hevder at den eneste løsningen er en total systemendring. Med et skråblikk på kapitalismens vesen i dagens verdenssamfunn er dette en oppfatning som enkelt kan bygges opp om. Markedsliberalismens ideologiske hegemoni har gitt et svært omfattende verdensmarked som er avhengig av konstant vekst for ikke å stagnere, og dermed mislykkes i henhold til kapitalismens natur. Dette fører til stadig

⁶ Rørvik, Thor Inge m. fler (2008): *Fellesskap, produksjon og forbruk*, fra læreboken *Historie og Filosofi 2*. Oslo: Cappelen Damm AS. Kapittel 4, side 232.

⁷ Rørvik, Thor Inge m. fler (2008): *Fellesskap, produksjon og forbruk*, fra læreboken *Historie og Filosofi 2*. Oslo: Cappelen Damm AS. Kapittel 4, side 232.

⁸ Flemmen, Magne (2014): *Klima mot kapitalisme*. Manifest Tidsskrift. Hentet fra manifest.no, URL:

<http://www.manifesttidsskrift.no/klima-mot-kapitalisme/> (08.04.15).

Gull NM hifi 2015 - Jacob Schram, Blindern vgs

nye – og ikke nødvendigvis bærekraftige – metoder for å oppnå vekst og avkastning, som for eksempel bioenergi og massakrering av regnskogen. Noen, deriblant Naomi Klein, peker på at en slik vekst ikke vil kunne forenes med en bærekraftig utvikling. Når ønsket om profitt og personlig rikdom er drivkraften i økonomien, vil ikke utslippene kunne reduseres; dette er etter manges mening en ideologisk nødvendighet. En slik nødvendighet finnes ikke under marxismen. Når staten bestemmer hva og hvordan industri skal produseres og eksporteres, vil man kunne ta hensyn til miljøet rett og slett gjennom politiske vedtak. Slik sett er kanskje marxismen en ideologi som egner seg bedre til å løse klimakrisa.

På den annen side er det viktig å se det store bildet, og her er det mange som finner alvorlige feil ved et marxistisk samfunn. For eksempel har forskere funnet en klar sammenheng mellom demokrati og miljøhensyn; dog finnes det ikke et absolutt bevis på at marxismen er nødt til å være udemokratisk, men historien har likevel gitt oss mange indikatorer på dette. En av de viktigste lærepenge Sovjetunionen ga verdenshistorien, var hvordan planøkonomi på lang sikt førte til en stagnerende vekst og lav grad av innovative initiativer. Et argument for den markedsliberalistiske modellen er på sin side at de frie markedskreftene stimulerer nettopp dette. Det finnes derfor mange som er optimistiske til at det kapitalistiske systemet kan finne nye løsninger på behovet for miljøvern, slik det gjorde under den industrielle revolusjon, da det den gang var et økende behov for produktivitet.

Et nytt angrep på en slik optimisme, er at selv om grønne, innovative løsninger er mulige å oppnå under markedsliberalismen, er det lite trolig at det kommer til å skje. Det å finne fornybare, bærekraftige løsninger i produksjonen, som er varsom mot miljøet, vil aldri være noe industrien og markedsaktørene tjener på. Med andre ord; i det frie marked er ikke klimatenkning lønnsomt. Det som tvert i mot *er* lønnsomt, er å bevisst forkorte levetiden til teknologiske produkter, slik at forbrukerne er avhengige av å hele tiden konsumere mer og mer.

Dette betyr etter min mening at svaret på spørsmålet om hvilken ideologi som egner seg best av de to, kan ligge i sjiktet mellom dem. Hvis man klarer å gjøre grønn teknologi og fornybare løsninger lønnsomt for næringslivet, vil det frie marked kunne finne disse. En måte å oppnå dette på er det som på godt norsk kalles sosial-demokrati og blandingsøkonomi. Med statlige inngrep i markedet – eksempelvis ved å sette avgifter på utslipp av CO² – vil man tvinge markedet til å søke andre veier enn de miljø-ødeleggende.

Gull NM hifi 2015 - Jacob Schram, Blindern vgs

For å oppsummere, er det liten tvil om at sporene etter industrialiseringen på 17- og 1800-tallet er svært synlige den dag i dag. Det ideologiske motsetningsforholdet, forankret i analysene til henholdsvis Adam Smith og Karl Marx, slutter ikke å være aktuelt selv om kommuniststater har vist seg uheldige. På samme måten tviholder vi på det markedsliberalistiske systemet, selv om mye tyder på at det ivaretar og øker forskjeller og sosial nød. Klassekampen er på ingen måte død, selv om mange liker å tro det. Videre ser vi i dag at en annen konsekvens av industrialiseringen har fått en ny betydning – klimakrisa har gitt (vel berettigede) pessimister et mørkt syn på fremtiden, og mange – deriblant FN – tar til orde for en omfattende brems i det vekstjaget som vokste frem under den industrielle revolusjon. Spørsmålet er hvordan en slik brems kan muliggjøres og utføres. Igjen blir motsetningen mellom markedsliberalismen og marxismen, mellom frie og kvalte markedskrefter, brennende aktuelt. Men hverken av de to i sin rene forstand ser ut til å være optimale for å løse klimakrisa. Svaret er, som nesten alltid, nødt til å ligge et sted langs den gyldne middelvei.